

III.

BESZÉD,

MELYET AZ 1884—1885.

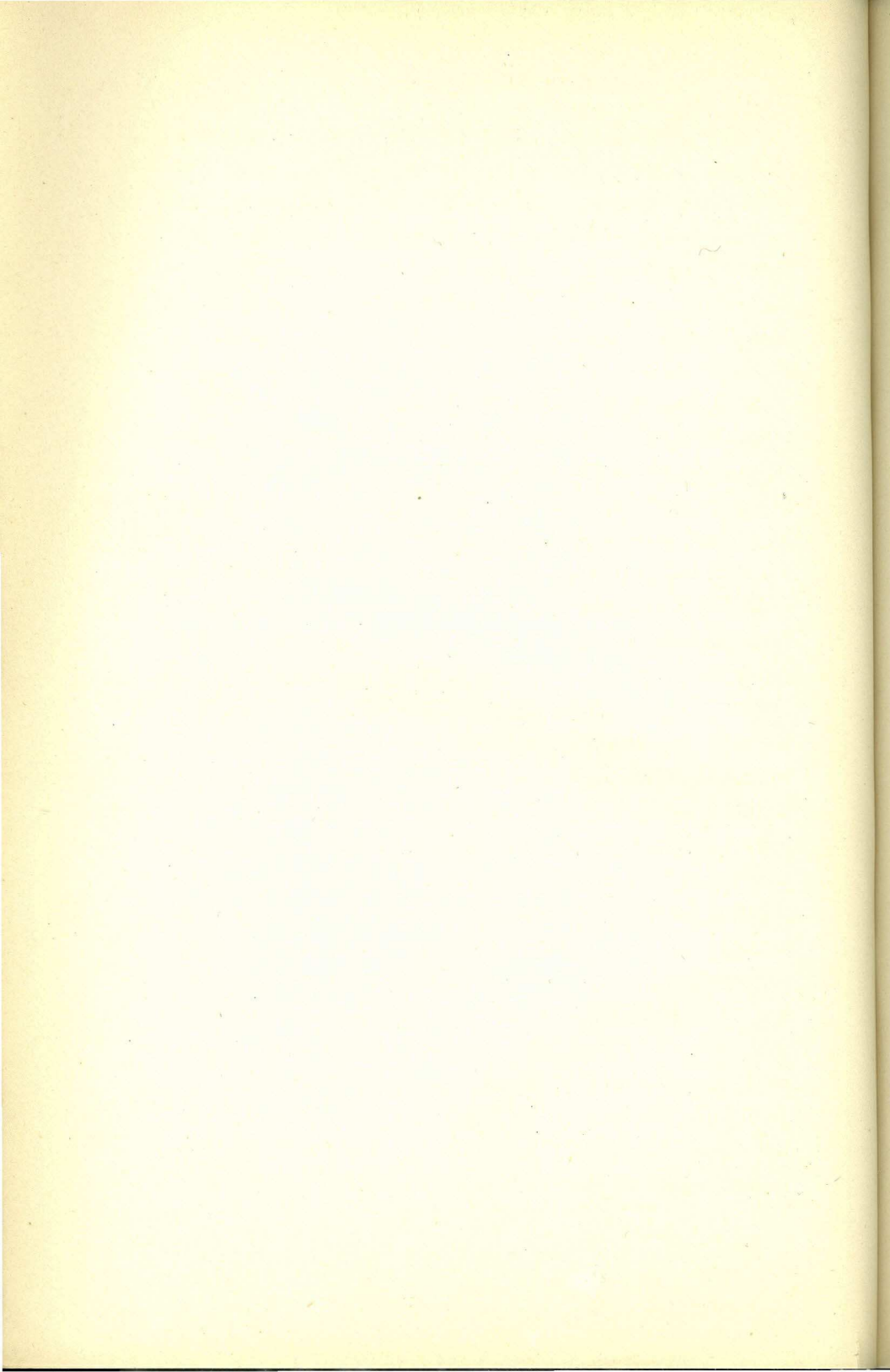
EGYETEMI TANÉVNEK ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁSAKOR

1884. ÉVI SZEPTEMBER 8-ÁN

A KIRÁLYI MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEM IFJUSÁGÁHOZ INTÉZETT

RAPAICS RAYMOND

EGRI FŐMEGYEI ÁLDÓZÓPAP, HITTUDOR, CSÁSZ. ÉS KIR. T. UDVARI KÁPLÁN
AZ EGYHÁZTÖRTÉNELEM NY. R. TANÁRA, A HITTUDOMÁNYI KAR DEKÁNJA.

Az új tanév küszöbén üdvözlöm önöket, t. egyetemi polgárok! Üdvözlöm azokat, kik egyetemi pályájok kisebb-nagyobb részét megfutva, jelen tanévvel már-már megközelítik vagy éppen elérik céljokat; üdvözlöm azokat, kik a szeretett haza különféle vidékeiről most első ízben sereglettek e főiskola falai közé, hogy itt magukat — ki-ki abban a szakmában, melyet választott — kiképezzék s ekként jövőjük épülethez a szükséges alapot lerakják.

Nem kétlem, mindnyájok kebelében élénk a vágy és erős az elhatározás, hogy mindazon eszközöket, melyek önöket tudományos törekvéseikben elősegíthetik, s melyeket ez Alma Mater oly bőséges mértékkel nyújt, híven és lelkiismeretesen fogják felhasználni s nem engedik meg, hogy egyetemi éveik, ezek a drága évek, mikor «minden szív a jóért lángolni, a nemes után vágyódni, a fenségesért áldozni tud», üresen és meddően röppenjenek át felettök: ellenkezőleg, rajta lesznek, hogy azokat szilárd kötelességérzet és ernyedetlen munkásság által megszentelve, jövőjükre nézve minél gyümölcsözőbbekké tegyék.

A foglalkozás, mely önökre vár, ép oly nemes, mint kellemes. Avagy mi lehet emberre nemesebb foglalkozás, mint szellemi tehetségeinek kiművelése, tudo-

mányos ismereteinek gyarapítása, az igazság kutatása és elsajátítása? s mi töltheti el szívét tisztább örömekkel, mint mikor az ismeretek országában lépésről lépésre előrehatolva, látja, mint oszlik lelki szeimei elől a köd és sötétség, mint tágul fokonkint látóhatára, mint lesznek homályos sejtelmei alapos tudássá, mint jut el végre az igazság boldogító birtokába? Igen, ha van «*auri sacra fames*», melyet a költő s vele mindnyájan elítélünk: van «*ardens scientiarum sitis*» is, melynek, nem mondom, kioltása — mert az itt e földön nem adatott, de enyhítése, részben való kielégítése is magasztos gyönyört szerez mindazoknak, a kik meg vannak győződve, hogy e világon más célok is vannak, mint a pusztá anyagi érdekek vagy muló élvezetek hajhászása.

Igaz, hogy e nemesebb örömek élvezése egyuttal munkával és fáradsággal jár. De hát van-e cél, ha még oly jelentéktelen is, melynek elérése bizonyos fokú munkásságot nem tételezne fel? *Dii laboribus omnia vendunt*. Ez egyetemes törvény, mely alól senki magát ki nem vonhatja, legkevésbé pedig az, a ki magasabb szellemi műveltségre és alapos tudományosságra törekszik, mert ezek megszerzésének csakugyan nincs más módja, mint a kitartó munkásság, az ernyedetlen fáradozás. Itt sikert csupán a munka arathat; ennek hiányát sem pénz, sem pártfogás, sem a szerencse bármely kedvezése, sőt maga a legfényesebb tehetség sem pótolhatja. A ki nem tanul, az nem is fog tudni; ezt nem szükséges hosszasan bizonyítani.

Céljok elérésének, feladatuk megoldásának első és fő feltétele tehát a komoly, következetes és kitartó

munkásság, melytől sem nehézségek miatt visszariadniok, sem kényelemszeretetből eltántorodniok soha nem szabad. Csak a munkás ember felel meg rendeltetésének, csak az becsüli meg igazán emberi méltóságát és a rábízott talentumokat, melyeket bizonyára nem azért nyert, hogy azokat parlagon hevertesse, hanem hogy munkája által, egykori számonkérés terhe alatt, a maga és mások javára minél bővebben kamatoztassa. A tétlenség lealacsonyítja az embert, s midőn céljától eltereli, midőn rendeltetésétől elvonja, ráadásul még boldogtalanná is teszi. Mert ne vélje senki, hogy a munkátlanul hivalkodónak élete csupa boldogság; éppen az ellenkezője. Az a sivár üresség, mely szívében tanyát üt; az az unottság, mely valóságos teherként nehezedik lelkére s a melytől szabadulni nem bir; az a megvetés, melyet komolyabb pillanataiban saját hitványsága iránt érez: mi egyéb, ha nem gyöttrő boldogtalanság? Hiába, az emberi szellemet tétlenségre kárhoztatni nem lehet; annak — éppen azért, mert szellem és nem anyag — munkálkodnia kell és nem munkálkodnia nem lehet, s ha tevékenységének megfelelő táplálékot nem nyújtunk, hát önmaga ellen fordul és maga-magát fogja emésztetni. Innen a kínzó nyugtalanság, a lélekepesztő vergődés, mely a tétlen embert untalan üldözi s a melynek gyötrelmei százszorta terhesebbek a legfáradságosabb munka erőfeszítéseinél. Ezek előbb-utóbb véget érnek s a kivívott sikerben, az elért eredményben, a híven lerótt kötelesség tudatában dús kárpótlásra és édes jutalomra találnak: míg a tétlen embernek a könnyelműen elfecserlett drága időért (vajha ne az eljátszott célért is!) késő

bánat és keserű szemrehányás lesz kimaradhatatlan osztályrésze. A «munkátlanság csak az élet»-féle elv, ha mindig dicstelen volt és kárhoztatandó, kétszere-sen az napjainkban, midőn a társadalom igényei fokozottabbak, midőn minden irányban úgyszólván lázas tevékenységet tapasztalunk, midőn különösen a tudományok és irodalom terén oly nagy az elmék versenye, hogy ugyancsak igyekeznie kell annak, a ki a mindinkább fejlődő szellemi haladással csak saját szakmájában is lépést akar tartani.

Legyen tehát megmásíthatatlan elhatározásuk a fáradhatatlan szorgalom, a szünni nem tudó tevékenység, a tudomány őszinte és munkás tiszteletében való állandó kitartás. A recto instabilis tramite se nullus retrahat, meta sed ultima tangatur! Ezt kívánja önöktől, általános emberi rendeltetésökön kívül, a haza, melynek reményei; a társadalom, melynek egykor érdekeit gondozni fogják; a felelősség, mely minden állással együtt jár; a helyes önszeretet, mely mindenkit arra ösztönöz, hogy sorsát, a mennyire rajta áll, biztosítani igyekezzék.

*

De midőn én így önöket, uraim, a tudományok lelkes művelésére buzdítom, engedjék meg, hogy ez ünnepies alkalommal útmutatásul egy-két észrevételt tehessek.

Első észrevételem az volna, hogy *a tudomány minden becsülése mellett, óvakodjunk annak túlbecsülésétől.*

Ki ne becsülné és tisztelné a tudományt nagyszerű

fölfedezéseiért, bámulatos eredményeiért, melyekkel századunkat megdicsőítette és a késő utódok előtt is öröknevezetességgé tette? Mert akármiként ítéljen is az utókor a XIX. század egyes uralkodó eszméiről: azt az egyet, hogy a tudományokat, s nevezetesen a természettudományokat páratlan sikerrel művelte és fejlesztette, az eddigiek után tagadásba többé nem vonhatja. E tekintetben korunk a már elmúlt s a még jövő századok díszes sorozatában örökre előkelő helyet biztosított magának.

Tiszteljük és becsüljük tehát a tudományt; hódoló elismeréssel adózunk neki; hálát adunk Istennek, hogy az emberi szellem ily hatalmat gyakorol az anyagon s azt mintegy arra kényszeríti, hogy nagysága diadaloszlopának talapzatául szolgáljon. De jól tudván más részt, hogy a tudománynak is megvan a maga köre, megvannak saját határai: nem várjuk tőle oly feladatok megoldását, a melyekre nem hivatott. És ezzel bizonyára legkevésbé sem sértjük meg a tudományt, távolról sem alacsonyítjuk le jogos tekintélyét. Miértne lehetne valami rendeltetése körében jeles és dicső, s egyúttal abban, a mi nem hivatása, fogyatékos vagy épen tehetetlen?

Vannak azonban, a kik ezt a megszorítást nem akarják megengedni. Ők a tudományt mindenre valónak, úgyszólván mindenhatónak, erejét és hatalmát korlátlanak hirdetik. Nincs baj, nincs szükség, melyre szerintök irt ne nyújtana. A társadalom újjászületését, az emberiség mindennemű tökéletesedését és teljes mértékű boldogságát a tudománytól, és egyedül csak a tudománytól várják; nem haboznak azt a

«jövő vallásaul», sőt egy olasz állambölcselelővel* «amaz egyedüli istenségül kikiáltani, mely az Olympus elhagyott magaslatain még él és uralkodik».

Ez, uraim, a tudomány túlbecsülése. Hiú tömjénezés, beteges áradozás, melyben a józan tudomány maga sem gyönyörködik.

A tudomány — még egyszer hangoztatjuk — nagy kincs, nagy hatalom, s amíg egyedüli céljához, az igazsághoz hű marad, nagy áldás is az emberiségre; de nem panacea, nem abszolút jó. Rendeltetése, hogy az ész birodalmában uralkodjék; de nem, hogy a társadalom összes bajait orvosolja, nem, hogy az erkölcsök terén vezérkedjék, legkevésbé pedig, hogy valósul szolgáljon. Ha valami igaz, úgy kétséghelyes vonhatatlan igazság az, hogy a tudomány sohasem pótolhatja a vallást; nem pótolta a múltban, nem fogja pótolni a jövőben sem; már csak azért sem, mert a tudomány, bármennyire népszerűsítsük is, aránylag mindig csak kevesek birtoka leendő, míg a vallás természeténél fogva egyetemes köztulajdon; de meg azért sem, mert éppen azokra a nagy kérdésekre, a melyekkel a vallás foglalkozik, a tudomány vagy éppen nem, vagy csak határozatlanul felel. A mit e tekintetben a pogány hajdankor nagy szellemei saját tapasztalásuk után bevallottak, ugyanazt a jelen és jövő kor tudósai is kénytelenek lesznek beismerni; mert az ész gyarapodhatik ugyan ismereteiben, de nem változhatik meg természetében. A mire végkép elégtelen volt eddig, nem lesz elégséges ezután sem.

Általán, nagy igazság rejlik ama megjegyzésben,

* Mamiani.

hogy a legjobb dolognak sem árthatunk semmivel is inkább, mint azzal, ha azt mindenre alkalmasnak és üdvösnek állítjuk. Absolut jó csak egy van — Isten; a viszonylagos jó ilyen csak a viszonyokhoz képest lehet. Minden túlzás, mely e sarkalatos igazságot figyelmen kívül hagyja, szükségképen tévedés és hiba.

Tartsuk azért folyton szemünk előtt a nagy római költő mondását: Sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum;* s midőn a tudomány jogos területét fentartva és védve, annak jogtalan megszorítása, vagyis a «citra» ellen tiltakozunk: vigyázzunk más részt, hogy határainak illetéktelen kiterjesztése által viszont az «ultra» ellen se vétsünk.

Ez volna egyik jóakarató észrevételem. A másik az, hogy *ne csatlakozzunk azokhoz, a kik azt vitatják, hogy a hit akadály a tudományos haladásnak.*

Ez szomorú dolog volna, uraim; mert végső eredményében a hívő, de egyszersmind tudomány után sóvárgó egyedet azon kínos alternativa elé kényszerítené, hogy vagy hitéről, ha valódi tudós akar lenni, vagy a tudományról, ha igaz hívő kíván maradni, lemondjon: minthogy e nézet szerint a kettő egymással meg nem férhet.

Nem, uraim, a hit nem akadályozza a tudományok haladását; nem pedig egyszerűen azért, mert a tudomány kútfejét, az észet, sem működésében meg nem bénítja, sem jogaitól meg nem fosztja. A hit, ugymond maga Lessing, nem lemondás az ész jogairól, csupán annak beismerése, hogy az észnek is vannak határai. Az által, hogy az ész magát a hit tekintélye-

* Horat. Satyrar. I. 1. 106—7.

nek szabadon aláveti, nem szűnik meg saját birodalmában úr maradni. Mind azt, a mi e téren megilleti, a hit sértetlenül hagyja. Az ő feladata az, hogy az embert örök rendeltetésével megismertesse és arra elvezesse; a mi ezen kívül esik, azt az ész kutatásaira bizza. Az egész mindenség roppant birodalma tárva áll a tudomány előtt; a meddig ereje elhat, kutasson, fűrkészszen, vizsgálódjék; lesse el a természet titkait, nyomozza törvényeit, tanulja ki erőit és igyekezzék azokat az emberiség hasznára fordítani: mindaddig, míg saját körében mozog, a hit bizonyára nem fog útjában állani; mert ha hirdeti is saját elveinek csalahatatlan igazságát, azt nem vitatja, hogy minden tudásnak ő egyedüli forrása és eredete.

Saját területén tehát a hívő ész semmivel sem korlátozottabb, mint a hitetlen, s valamint a hitetlenség maga senkit sem teszen tudósabbá, úgy bizonyára a hit sem gátol senkit abban, hogy a tudományok magaslatára feljuthasson. Erre nézve ékesen szóló bizonyítékul szolgál azon tudósok nagy száma, kik mély vallásos meggyőződésök daczára a tudomány egén mint elsőrendű csillagok ragyognak. Mellőzve a régieket, csak azt említem fel, hogy dr. Lefebvre, a brüsseli Société scientifique elnöke, egy 1875-ben tartott előadásában csupán az újabb időből nem kevesebb mint negyvenhat kimagasló tudóst sorol fel, kik mindannyian hívő keresztények, őszintén vallásos férfiak voltak,* kézzelfogható tanuságaul annak, hogy hit és tudomány szépen megférnek egymás

* Felsorolva *Mir*, Zusammenhang zwischen Wissenschaft u. Glauben. Regensb. 1883. 192—3. 1.

mellett s hogy a hit nagyrabecsülése éppen nem akadály abban, hogy valaki a tudományok előbbrevitelén egész lelkesedéssel és, ha tehetsége van hozzá, a legfényesebb sikerrel is munkálkodjék.

Ha ennek daczára hit és tudás közt, kivált napjainkban, mégis gyakori összeütközésre, ellenmondásra találunk: legyünk meggyőződve, hogy ennek oka nem magában a hit és tudomány természetében, hanem rendesen valamely külső mellékes körülményben keresendő. Gyakran félreértés vagy tévedés, olykor a megszabott határok tiszteletben nem tartása, néha bizonyos elfogultság vagy éppen ellenszenv idézik elő a surlódásokat, melyek a legtöbb esetben könnyű szerrel elkerülhetők volnának, ha a tudomány, illetőleg annak művelői a hit némely jogos és méltányos kívánalmait szem előtt tartanák.

Engedjék meg uraim, hogy e kívánalmak közül némelyeket felsoroljak. Látni fogják, hogy azok a lehető legméltányosabbak; olyanok, melyeket a tudomány habozás nélkül elfogadhat, sőt maga is alapelvek gyanánt hirdet.

Ilyenek például

1. Maradjon minden tudomány a maga illetékes körében és működjék saját elvei és módszere szerint. Nem egy úgynevezett ellenmondás azonnal megszűnne, vagy inkább fel sem merülhetne, ha ez arany szabály állandó méltatásra találna. De megtörténik olykor, hogy egyik-másik tudomány illetékessége körét átlépi s a saját határai közt, de csakis ott, kétségtelenül helyes és kifogástalan elveket és módszert oly dolgokra is alkalmazza, melyek a megismerés egé-

szen más törvényei alá esnek s azokból aztán csodálatos logikával oly következtetéseket von le, melyekre egyáltalán nincsen feljogosítva. Áll ez különösen a tapasztalati tudományokról, vagy helyesebben, azok bizonyos irányú képviselőiről. Hogy köznapi példával éljek, a fiziológ például azt mondja (már t. i. a ki mondja): Nem találtam bonczoló késemmel a lelket — s a nyílt vagy hallgatólag következtetés természetesen az: *tehát* nincsen; a csillagvizsgáló azt mondja: Hasztalan kerestem a csillagok közt Istent; *tehát* nincsen. Mondják meg uraim, nem lépi-e itt a tudomány nyíltan át saját jogkörét, s nem ragadtatja-e magát jogosulatlan következtetésekre? Mióta szoktuk a lelket bonczoló késsel, vagy a jó Istent messzelátóval keresni? Nem szólal-e fel maga az ész a megismerés szabályainak ilyenén összezavarása ellen? A tudománynyal jó-e ellenkezésbe, vagy annak haladását gátolja-e tehát a hit, midőn az ily eljárás ellen a maga részéről szintén tiltakozik s a Suum cuique elvét hangoztatva, a jogkörét illetéktelenül átlépett tudományt saját határai közé utasítja?

Szokása szerint szépen és alaposan nyilatkozik erre vonatkozólag a helyes bölcsélet szempontjából Greguss Ágost, 1859-ben tartott akadémiai szélfoglalójában. Miután előzőleg a materialismus fonák érveléseit és tarthatatlanságát kimutatta, így folytatja: «Gondolataimat bizonyára rosszul foglaltam szavakba, ha eddigi előadásomból azt lehetend következtetni, hogy a tudomány az anyagot ne vizsgálhassa. Ezzel az összes természettudomány jogosultságát tagadnám, a mit koránsem teszek; csak azt kívánom, hogy az a maga körén belül maradjon s ne

tűzzön magának oly feladatokat, melyeket meg nem oldhat. A természettudomány mennyiségileg még folyvást haladhat, a világ ismeretét új meg új adatokkal szaporíthatja, tán a tüneményeket végül egyetlenegy törvényre is viheti vissza; de minőségileg meg van határozva köre, megjelölhető s meg is van jelölve a zárvonat, melyen túl más rendbeli jelenségekkel találkozunk, s anyagi magyarázatnak helye nincs. A baj nem az, hogy a természettudós például a szervek szerkezetét, az agy érzékileg felfogható vonatkozatait vizsgálja (mert ez tökéletesen helyén van, s ha a tudomány haladását akarjuk, nem is lehet másképen); a baj, melybe az anyagelviség az összes tudományt sodorta, csak az, hogy a mi érzékileg nem fogható fel, a miről nem csupán eszünk folytonos tiltakozása, de szigorú tudományos tapasztalatok alapján is bizton kimondhatni, hogy az anyagi rendszer körén kívül esik, azt anyagképen vizsgálják, anyagképen akarják értelmezni».*

2. Ne állítsa a tudomány hitigazságnak azt, a mi nem az. Gondolom ez is olyan elv, a melyhez szó nem férhet. A hit csak azért lehet felelős, a mit valóban hirdet és tanít. A ki olyasmit tulajdonít neki, a mit nem tanít: az legfeljebb azzal jöhet ellenkezésbe, a mit ő hitnek képzel, de nem magával a hittel. Ha valaki, teszem azt, a tudomány nevében azért vetné el a biblia tekintélyét, mert ez azt mondja, hogy Isten hat nap alatt teremtette a világot, holott a geologia kimutatja, hogy bolygónk jelen állapotáig fejlődése évezredek alatt ment végbe: igazságtalanul

* A materialismus hatásairól. Pest, 1859. 14—15. l.

állítaná ellentétbe a hitet a tudománynyal, mert a hit egyáltalán nem parancsolja, hogy itt a héber «jom» kifejezés alatt 24 órás napokat értsünk. Non omnia possumus omnes. A legkitünőbb természettudós is lehet közepszerű vagy épen gyenge theologus, mert utoljára is nem hivatása, hogy a theológiával tüzetesen foglalkozzék; de épen mert így áll a dolog, jogos a hit kívánalma, hogy a tudomány e téren óvatossá legyen, s ha épen azt véli, hogy kutatásának eredménye a hit valamely tételével ellenkezik, addig ne mondjon ítéletet, míg magát az illető hittétel valódi értelme felől kellőleg nem tájékozta.

3. A mi még csak pusztá feltevés, azt a tudomány ne hirdesse bebizonyított igazságnak. A hypothesisek sorsa bizonytalan; ma valószínűeknek, sőt alaposaknak látszanak, holnap, úgylehet, a tudomány végkép elejti őket. Köztük és a hit között tehát valódi ellentmondás nem létezhetik; mert a szembeállított két tétel egyikének bizonyító ereje még függőben van: a hypothesis helyessége még kérdés alatti. A józan ész követelése szerint tehát legalább is várnunk kell, míg sorsa eldől. Mondanom sem kell, hogy a hit e kívánalmát a tudomány egész terjedelmében pártolja és helyesli. Tizenhat hóval ezelőtt ugyanezen helyről, bár más minőségben, hangoztatta tudományegyetemünk akkori tudós és e téren kiválóan illetékes rectora a következő szavakat: «Vonjon körébe a tudomány minden kérdést, törekedjék kitalálni a természetnek minden titkát, próbáljon ki szigorú bírálattal e találgatásnál minden hypothesisit: óvakodjék azonban biztosnak állítani már azt, a mi talán még csak a valószínűség kis fokával sem bír, és hirdetni ilyent

idő előtt beavatlan s azért bírálatra sem képesített körök előtt.»*

4. Valamint a hit elismeri, hogy a megismerésnek nem egyedüli forrása: úgy a tudomány is engedje meg, hogy az igazságnak nem egyetlen kútfeje, hogy tehát körén kívül is lehetnek még igazságok, melyekről csak azt látja, hogy saját kútfejével, az észszel nem ellenkeznek, de melyeket különben magától sem felfedezni, sem, miután róluk értesült, benső mivoltukban átérteni nem képes. A hit e kívánalma, jól tudom, napjainkban merésznek tetszik; és mégis, uraim, nem lehet azt visszautasítanunk a nélkül, hogy sokkal merészebb állításba ne essünk. Ezt a kívánalmat t. i. csak az alatt a feltétel alatt utasíthatjuk vissza, ha kimondjuk, hogy elménk korlátlan, végetlen, mindentudó; ez pedig nemcsak merész, de egyenesen tarthatatlan állítás, melynek összes tapasztalásunk és lényünk legbensőbb mivolta ellene nyilatkozik. Avagy nem kénytelen-e az ész és vele a tudomány lépten-nyomon végességét, korlátozottságát bevallani? Nem ütközik-e mindenfelől titkokba? A természet, mely előtte tárva áll, melyet tüneteiben olvas és tanulmányoz, nem rejtőzik-e el előtte épen legérdekesebb részeiben? Mit mondok, a természet? maga az ember nincs-e telve titkokkal? Lehet-e ez iránt csak legkisebb kétséget is támasztani? Ne piruljunk azért uraim, bevallani, a mit nem tagadhatunk, vagy inkább: ne állítsunk olyasmit, a minek ellenkezőjéről lehetetlen meg nem győződnünk. A legnagyobb elmék beismerték, hogy tudásuk korlátolt,

* *Jendrassik Jenő* rectori beszéde: Az exact vizsgálati módszer jelentőségéről, 1883 máj. 12-én (Acta Reg. Scient. Universitatis Ung.).

hogy csak bizonyos határokig terjed, melyeken túl egy új birodalom kezdődik, hová elménk világa be nem hatolhat; és azt is hozzátették, hogy a tudomány, mely ennek beismeréseig el nem jutott, még kiskorú. A tudomány csak az *észellenestől* irtózik, de az *észfölötti* ellen saját végessége érzetében alapos kifogást nem emelhet. A természetben, az emberben, szóval saját területén titkokra bukkanván, nem ütközhetik meg azon, hogy a hit, az Istenről való ismeret dolgaiban sem képes mindent átérteni. A hit e kíváncsivalma tehát teljesen jogosult, s mert jogosult, szintén szem előtt tartandó, valahányszor a hit és tudomány egymásközi viszonyáról vitakérdés támad.

De nem folytatom tovább. A futólag érintettekől kiviláglik, hogy a hit a tudományt saját körében nem korlátozza, valódi haladásában nem gátolja, vele nem ellenkezik. A tudománynak tehát nincs mit tartania tőle; nincs oka, hogy bizalmatlan legyen irányában; legkevésbé lehet pedig az a hivatása, hogy ellene síkra szálljon, vagy — a mi méltóságával homlok-egyenest ellenkeznék — magát a hit ellen eszközül felhasználta. A kettő közötti természetes viszony inkább az, hogy egymással békében, egyetértésben legyenek; egymástól ne idegenkedjenek, de kölcsönösen támogassák egymást. Ez sohasem lehet ártalmára a tudománynak, ellenkezőleg csak használhat neki, mert kutatásainak végső pontjainál, a hol habozni, ingadozni, szédülni kezd, sok esetben a hit szende fénye hint világot éjbe borult ösvényére.

Szerény véleményem szerint épen a hit ellentétéül hangoztatni szokott szabad gondolkozás veszélyezteteti a tudomány haladását. Mert mi is az a szabad

gondolkozás? Ha csak azt jelenti, hogy az emberi észnek jogában áll gondolkozni vagy nem gondolkozni, avagy hogy saját körén belül minden illetéktelen beavatkozástól mentes és szabad — mi újat sem mond, hiszen ezt senki sem tagadja; de ha azt jelenti (és a szó valódi értelme szerint bizonyára azt jelenti), hogy a gondolat korlátlanul szabad, teljesen független és semmiféle külső vagy belső szabálynak, törvénynek vagy elvnek alávetve nincsen: úgy azt kell mondanunk, hogy ilyen gondolatszabadság nem létezik, s ha mégis igénybe vétetnék, a tudományt komoly veszélybe döntené, sőt megsemmisítené. Tagadhatatlan ugyanis, hogy mind a gondolkodásnak, mind a tudománynak meg vannak a maga elvei, szabályai, törvényei, melyek egyrészt megannyi korlátok, de másrészt lételőknek is föltételei, a melyeket tehát a tudomány művelésében ki-kí szükségképen tiszteletben tartani köteles, különben nem hogy a tudomány haladásáról, de létéről, fenmaradásáról sem lehet szó. Már most röviden azt mondom: vagy alkalmazkodik a szabadgondolkozás e törvényekhez, s akkor nem korlátlanul szabad; vagy megveti, lerontja azokat, s akkor azokkal együtt megveti, lerombolja a tudományt is. Il pensiero assolutamente libero, mondja egy jeles olasz vallásbölcse, * é il finimondo della scienza: a korlátlan gondolatszabadság a tudomány végmegsemmisülése.

Szeressük e szerint, uraim, egész lelkünkben a tudományt, de szeressük minden túlzás nélkül és elfogulatlanul. Ne terjeszszük ki arra, a mi nem ren-

* *Alimonda*, I problemi del secolo XIX. vol. III. pag. 313.

deltetése, és ne féltsük attól, a mi nem lehet ártalmára. Tartsuk Horáczzal: Sapere aude! de tartsuk szt. Pállal is: Sapere ad sobrietatem!

*

A tudomány azonban még nem teszi az embert, és én nem zárhatom be beszédemet a nélkül, hogy figyelmöket legalább pár szóval ama másik kellékre is fel ne hívjam, mely nélkül *egész* ember nem képzelhető. E kellék a *jellem*. A tudás csak arra képesít valakit, hogy állása kötelmeinek megfelelhessen: de hogy azoknak valóban meg is feleljen és megfeleljen mindig, bármi viszonyok közt, egész az önfeláldozásig: azt a jellem eszközli, vagyis az a határozott elveken alapuló benső önállóság, melyet a helyesnek ismert útról sem gúny, sem fenyegetés, sem kegy, sem hízelgés soha le nem tántoríthat; mely nem azt latolja, mit mondanak mások, de mit parancsol a kötelesség; mely nem követi az önszeretet és érdek sugalmait, de folyton azt vizsgálja, mit kíván tőle a becsület. A ki tehát az életbe kilép, ne csak tudományt vigyen magával, de jellemet is, különben egy végzetes órában, minden tudománya mellett, megtántorodhatik. Hány oly embert mutat fel a történelem és tapasztalás, a kikben kimagasló tehetség alapos tudománynyal volt párosulva, a kik tehát értelmi képzettség tekintetében kiválóan alkalmasok voltak valamely állás betöltésére, s mégis, mert akaratuk nem volt fegyelmezett, mert jellemök nem volt edzett, pályájokat, melyhez mind maguk, mind mások annyi reményt kötöttek, dicstelenül végezték. Igen; mert csakis a kettőnek: az értelemnek és akaratnak,

a főnek és szívnek öszhangzatos kiképezése nyújthat elegendő biztosítékot arra, hogy valaki az élet sikamlós pályáján, a rá zúduló viharok és fergetegek közepett is rendíthetetlenül fog megállani. «Az ember valódi becse, mondja szépen báró Eötvös J., nem eszének, hanem akaratának erejétől függ; a kiből ez hiányzik, azt a nagy elmebeli tehetségek csak gyengébbé teszik. Nincs szerencsétlenebb, sőt néha alábbvaló teremtés e világon, mint a nagy ész, melynek a jellem meg nem felel.»

Gyakran halljuk a panaszt, hogy korunk képzése egyoldalú; hogy csak az észt műveli, a jellemképzést elhanyagolja. Ha csakugyan így van, nagy hiba; mert hogy jellem nélkül nem egész az ember s hogy azt szintén nem ajándékképen nyerjük, de képzés által szerezzük, úgy hiszem, kétségbe nem vonható igazságok. Qui studet optatam cursu contingere metam, multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit.* Ha ez áll a testi edzésről, még inkább áll az akaraterő szilárdításáról, mit szintén csak hosszas küzdelmek, következetes munka útján lehet elérni. Itt is a «puer»-nek kell kezdeni, hogy annak idején, «justus ac tenax propositi vir» váljék belőle. Egyébiránt uraim, önök ezt bizonyára igen jól tudják, fölösleges azért hosszasan fejtegetésekbe bocsájtkoznom; vegyék azonban szívesen, ha még egy minden kétségen felül álló axiomát hangoztatok: azt t. i., hogy egyedül valódi jellem az erkölcsös jellem s hogy a legtisztább, legönzetlenebb és egyszersmind az egyedüli szilárd erkölcs az, mely vallásos motívumokban gyökeredzik.

* Horat. De arte poetica 412—3.

A ki biztos alapokra akarja fektetni jellemét, a valásra fektesse. Ez az a sziklatalaj, melyen a valódi jellemnagyság gránit-temploma biztos felépülhet és vésszel-viharral bátran szembeszállhat. Hanem legyen az aztán vallás a szó igazi értelmében, azaz «nem pusztán valami elvont elmélet, vagy játszi felvillanás, vagy meddő érzelés; hanem elv és törvény, mely napról-napra szilárdulván, az egész életre kihasson és annak egységes irányt adjon.»*

Az eszmény tehát, uraim, melyet én magamnak egy pályavégzett egyetemi hallgatóról alkotok, s e szerint a cél is, melyre önöknek törekedniök kell, e kettőben nyer megtestesülést: valódi tudós, jellemes ember; de mert omne trinum perfectum, tegyük még hozzá: hazáját és királyát híven szerető polgár. Kell-e önöket, uraim, a haza szeretetére buzdítanom? Erre az édes kötelességre, melynek teljesítését szívünk legbensőbb érzelmei sürgetik és parancsolják? Ki ne szeretné hazáját? Ki ne szeretné azt a földet, a melyen született, a melyen él és munkálkodik s mely egykor hamvait takarni fogja? Ki ne kívánná lelke egész hevével, hogy hazája boldog, nagy és virágzó legyen? És az is lesz Isten áldó jobbja alatt, csak iránta való szeretetünk olyan legyen, a milyennek lennie kell: igaz, önzéstelen, áldozatra kész; nem ephemer elméletek, de az igazság és rend, az erkölcs és jog örök elvei után induló; nem hangzatos szavakban áradozó, de munkás tevékenységben nyilvánuló; mert igazak a költő szavai:

* *Simor J.* bibornok, Magyarország hercegprímásának megnyitó beszéde a Sz.-István-Társ. 1884 márcz. 20-iki közgyűlésén (*Religio*, 1884. I. 188. 1.).

Szép vagy o hon! hegy, völgy változnak gazdag öledben;
Nagygyá csak fiad szent akaratja tehet.

És ezzel végezek, azon hő óhajtással zárván be
beszédemet: Legyen e tanév Isten jóvoltából mind-
nyájokra nézve békés, áldásos, minden jóban és ne-
mesben dúsan gyümölcsöző!

Az 1884/5-iki tanévet megnyitottnak nyilvánítom.

